

ارائه الگوی امنیت هوشمند جمهوری اسلامی ایران

کریم کشکولی^۱، محمد دژکام^۲

چکیده

ارتقاء کیفیت هر یک از ابعاد نرم و سخت امنیت نیاز به برنامه‌ای راهبردی دارد تا بتوان به صورت هم‌افزا، اعضای مختلف جامعه امنیتی کشور را برای تحقق اهداف تعیین شده همراه نماید. مدیریت راهبردی و آینده‌نگر امنیت، خود مستلزم وجود الگویی جامع و مانع از امنیت جمهوری اسلامی ایران است که نهادهای دخیل در مدیریت امنیت را از تعارضات شناختی مصون دارد. هدف این پژوهش، ارائه الگویی جامع از امنیت هوشمند در جمهوری اسلامی ایران است. ابتدا با مطالعه‌ی کتابخانه‌ای، تحقیقات پیشین مورد بررسی قرار گرفت و ادبیات نظری بحث تدوین شد. سپس با بهره‌گیری از روش دلفی نظرات ده نفر از کارشناسان فقه امنیت و امنیت نرم که به صورت هدفمند انتخاب شدند، آنان در نقد الگوهای موجود اخذ گردید. در نتیجه محیط داخلی و خارجی امنیت نرم مورد بازنگری قرار گرفت. سپس موضوعات مرجع امنیت نرم تعیین، و امکان ترسیم توپولوژی مراجع امنیت نرم فراهم شد. در نهایت با بکارگیری داده‌های جمع‌آوری شده، الگوی کلان امنیت هوشمند در جمهوری اسلامی ایران ترسیم شد. در الگوی فوق، توحید ذاتی به عنوان مرجع اصلی امنیت ج.ا.ا. به دلایل هستی‌شناختی در مرکز دیگر موضوعات مرجع امنیت نرم و بر فراز تمامی موضوعات مرجع امنیت قرار دارد. ارتباطات اجزای مدل در چهار محور «رابطه‌ی قدرت و سنن الهی با دیگر مولفه‌های الگوی امنیت»، «رابطه‌ی منابع قدرت، قدرت و اصل دفاع/جنگ»، «نرم‌افزاری، سخت‌افزاری و هوشمندی دفاع/جنگ»، «مسیرهای دفاع/جنگ» مورد تبیین قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: امنیت هوشمند، امنیت نرم، امنیت سخت، قدرت هوشمند، جنگ هوشمند، دفاع هوشمند.

فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی • سال هفتم • شماره بیست‌وهفتم • تابستان ۹۷ • صص ۳۳۷-۳۶۱

تاریخ دریافت مقاله: ۹۵/۱۱/۱۲ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۶/۴/۲۸

۱. عضو هیات علمی وزارت علوم تحقیقات و فناوری

(m.dejkam@chmail.ir)

۲. دانشجوی دکتری مدیریت دانشگاه علامه طباطبائی (ره)

مقدمه

ایجاد، حفظ و توسعه امنیت موسع، مستلزم وجود آمیزه‌ای از مهارت‌های نرم و سخت است که به این راهبرد تامین و تضمین امنیت ملی، امنیت هوشمند گویند. متأسفانه به دلیل فقدان مطالعات کافی در خصوص امنیت هوشمند و عدم وجود الگو در این زمینه، احصا امنیت ملی در ابعاد موسع آن و با عنایت به الزامات نوظهور متأثر از جهانی شدن، در عمل بصورت جامع و مانع میسر نمی باشد. لذا ضرورت دارد در نهادهای مطالعات راهبردی حوزه امنیت، الگوی مطلوب امنیت هوشمند جمهوری اسلامی ایران مورد واکاوی قرار گیرد. پرسش اصلی این مقاله به قرار زیر می باشد: «الگوی کلان امنیت هوشمند جمهوری اسلامی ایران چیست؟».

امروزه در عمل شاهد آن هستیم که امنیت ملی به عنوان یکی از عمده‌ترین اولویت‌های فراروی دولت-ملت‌ها مطرح است و بالا بردن ضریب آن از طریق شناسایی و رفع تهدیدهای موجود، یکی از دغدغه‌های نخبگان و حاکمان سیاسی در جوامع مختلف به شمار می‌رود (نویدینیا، ۱۳۸۲: ۶۲). عوامل تهدیدزا علیه امنیت ملی کشورها را می‌توان در طیف وسیعی از عوامل سخت‌افزاری و نرم‌افزاری دسته‌بندی و تجزیه و تحلیل نمود (علیخانی، ۱۳۹۳). ایده‌ی نرم‌افزارگرایی، گفتمان تازه‌ای در بحث امنیت مطرح ساخت که امروزه پیروان زیادی در بین تحلیلگران سیاسی-اجتماعی امنیت دارد (خسروی، ۱۳۹۱). همچنین با طرح مفهوم قدرت هوشمند و ارتباط آن با رهبری و اقتدار هوشمند، گام بعدی در تحولات نظری حوزه علوم سیاسی برداشته شد (Nye Jr, 2008). این چرخش بنیادین و اساسی در سیاست، نه تنها سیاست‌های داخلی بلکه مناسبات قدرت در نظام بین‌الملل را متحول ساخته تا آنجا که برخی تحلیلگران از تغییر ماهیت امنیت جهانی سخن گفته و مدعی شده‌اند نظام تازه‌ای از روابط امنیتی پدید آمده که اقتضای طراحی نظریه و کاربرد الگویی نوین و هوشمند برای اعمال دارد.

در مدیریت حوزه‌های امنیت، برنامه‌ریزی استراتژیک امری لازم و بایسته است.

در صورت عدم وجود الگوی کلان امنیت هوشمند، امکان اشراف صحیح و تهیه تحلیل و برآورد از مختصات عملگری مولفه‌های امنیت کشور بوجود نمی‌آید. لذا این دومینو ادامه می‌یابد و امکان صیانت از نقاط قوت، مقابله با تهدیدات، مهندسی نقاط فرصت و در نهایت هم‌افزایی بین نهادی برای اصلاح نقاط ضعف امنیتی، ممکن نمی‌شود.

در راستای تبیین ضرورت تدوین الگوی امنیت هوشمند ج.ا.ا، در کنار تاکید بر اهمیت نقاط ضعف داخلی و آسیب‌پذیری‌های امنیتی ناشی از آن، جهت توجه به تهدیدات خارجی بصورت مختصر سیر تطور فضای تقابلات امنیتی جهان با تاکید بر جایگاه ج.ا.ا ذکر می‌گردد. باری بوزان از وقوع جنگ سرد اعتقادی شامل رکن تعارض غرب-اسلام با صبغی سیاسی-روانی سخن گفت (بوزان، ۱۳۷۹: ۲۹۹). همچنین ساموئل هانتینگتون شکل جدید تعارضات هویتی-مذهبی بین الملل را میان غرب و دولت‌های اسلامی-کنفوسیوسی پیش‌بینی نمود (Huntington, 1996). در دهه گذشته با عنایت به توسعه عمق نفوذ استراتژیک ج.ا.ا و تشدید جلوه‌ی رهبری آن در ملت‌های اسلامی، تعارضات امریکا و ج.ا.ا بر محور رهبری در منطقه‌ی جنوب شرق آسیا بیشتر شده است. لذا هر ساله در سند امنیت ملی امریکا شاهد سیاستگذاری خصمانه‌تری علیه ج.ا.ا هستیم که امنیت ملی ایران را با راهبردهای هوشمند مورد تهدید قرار می‌دهد.

تحقیق حاضر با عطف نظر به این ضرورت، در پی آن است که الگویی کلان از امنیت هوشمند ج.ا.ا ارائه دهد. در نتیجه این اقدام، ابتدا شاهد غنی‌تر شدن متون علمی در این حوزه می‌باشیم و همچنین بایسته‌های نوین نگرشی به امنیت در ج.ا.ا تبیین شده و در دسترس سیاستگذاران امنیت قرار می‌گیرد.

۱. پیشینه تحقیق

به دلیل واژه‌پردازی امنیت هوشمند برای اولین بار در مقاله حاضر، پژوهش‌هایی که به طور مستقیم به ارائه الگوی مطلوب امنیت هوشمند جمهوری اسلامی ایران پرداخته باشند، یافت نشد؛ با این وجود پژوهش‌هایی مرتبط در عرصه‌ی امنیت نرم، قدرت نرم، جنگ نرم و... در قالب‌های کتاب، پایان‌نامه و مقالات علمی-پژوهشی وجود دارد که از برخی منابع در قسمت مبانی نظری بهره‌برداری شده است.

۲. مبانی نظری

امنیت در نظریات امنیتی غرب دارای مولفه‌هایی است و هر مولفه طیفی از مقولات جایگزین را در بر دارد. پذیرش هر یک از این مقولات جایگزین به عنوان مصداق مفهومی مولفه، با خود تبعات و ملاحظات خاصی به همراه دارد که یک نظریه امنیتی را از دیگری متمایز می‌کند (عبداله خانی، ۱۳۸۳: ۴۱). از آنجا که نظریه‌ها ارکان اساسی علوم را تشکیل می‌دهند و تمام تفسیرها و تحلیل‌های ما از پدیده‌های طبیعی و اجتماعی در قالب نظریه‌ها {به عنوان جهانی‌بینی} صورت می‌گیرد (مهدی‌زاده، ۱۳۸۹: ۲۰)، تفاوت در مقولات منجر به تغییر نگرش در خصوص امنیت می‌گردد که در مدیریت مسائل امنیتی تاثیر دارد. در ذیل بطور خلاصه، مولفه‌ها و جایگزین‌ها در نظریات امنیتی عنوان می‌شود:

شکل ۱: مولفه‌ها و جایگزین‌ها در نظریات امنیت

مرجع امنیت.....	رژیم / دولت / جامعه / فرد	بنا بر
مفهوم امنیت.....	حذف تهدید / حفظ ارزش‌ها / رهایی	
ابعاد امنیت.....	مضیق / موسع	
سطح امنیت.....	بین‌الملل / منطقه‌ای / ملی / اجتماعی / گروهی	
خودی و غیرخودی.....	ما / دیگران	
روش تحصیل امنیت.....	زور / اقناع / اقتدار	
رویکرد استراتژیک امنیتی	حفظ یا تغییر وضع موجود / مبتنی بر تهدید یا آسیب پذیری / جنگ یا صلح یا دفاع	

از سوی دیگر، هر مفهوم برخاسته از محیط ویژه خود و در واقع فرزند زمانه و زمینه خویش است. لذا با توجه به تنوع مؤلفه‌ها و تفاوت در پذیرش مقولات گوناگون در دولت-ملت‌های مختلف، هر دولت-ملت بایستی به تدوین گفتمان امنیتی خود پردازد و جمهوری اسلامی ایران نیز از این قاعده مستثنی نیست. بی‌تردید در عین عدم مهندسی ساختارمند نظریه امنیتی توحیدی، امنیت در اندیشه‌ی ایرانی-اسلامی نیز دارای وجوه خاص خود و مستلزم نظریه پردازی و تبیین گفتمانی است. از آنجا که اصطلاح امنیت از منظر اسلامی وضعیتی است که در پرتو آن زمینه‌ی عبادت خداوند متعال و در نتیجه قرب به باری تعالی فراهم شود، بر همین اساس در نظریه پردازی مورد اشاره باید تمامی مولفه‌های امنیت فردی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، ملی و جهانی جهت‌گیری شود (لک‌زایی، ۱۳۸۵: ۱۰).

۲-۱. امنیت نرم

تبیین مطلوب امنیت نرم، مستلزم نگاهی جامع به فضای امنیت ملی است؛ به گونه‌ای که بتوان این شکل امنیت را در «مفهوم»، «ابعاد»، «اهداف مرجع»، «سطوح»، «روش تحصیل» امنیت و «ساختار» و «فرایند» دکترین امنیت ملی قابل فهم نمود. فضای امنیت ملی به معنای جهان شمول، مولفه‌هایی است که شکل دهنده‌ی محیط ظهور، رشد، تکوین و افول امنیت ملی است.

«ایده حاکمیت»، «روش یا راهبرد تحصیل امنیت» و «اهداف مرجع امنیت» سه مولفه‌ی اساسی تعیین کننده‌ی فضای نرم در امنیت ملی کشور محسوب می‌شوند (علیخانی، ۱۳۹۳: ۳۴-۳۵). هرچه «ایده حاکمیت» کمتر بسته (دیکتاتوری) و بیشتر باز (مردم‌سالاری)، «روش یا راهبرد تأمین امنیت داخلی» کمتر خشونت‌آمیز و بیشتر متکی بر قدرت نرم و روش‌های نرم‌افزاری کنترل پدیده‌های امنیتی و «اهداف مرجع امنیت داخلی» کمتر مادی (سخت) و بیشتر معنوی (نرم) باشد، فضای امنیت ملی، بیشتر متکی بر امنیت نرم و کمتر متکی بر امنیت سخت خواهد بود.

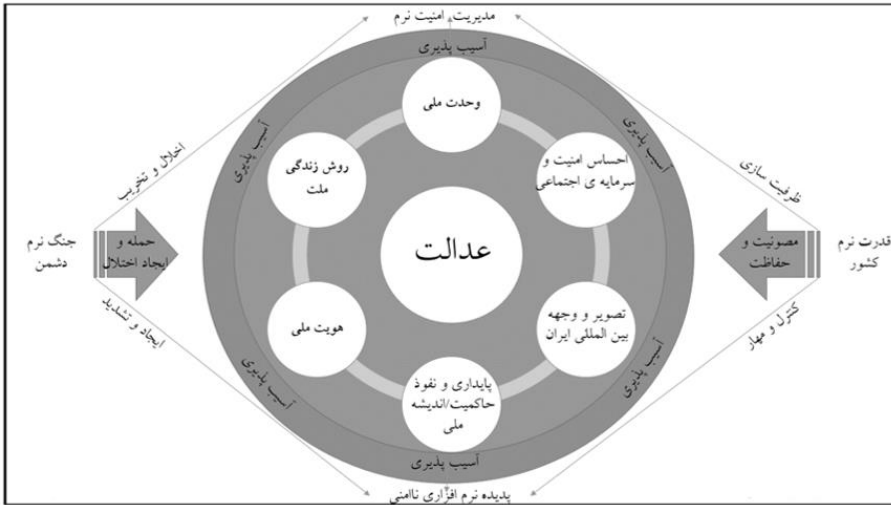
لذا امنیت نرم حوزه، موضوع، پدیده یا وضعیتی خاص در امنیت ملی نیست، بلکه چهره‌ای از امنیت ملی که ممکن است بر تمام آن سایه انداخته یا بخشی از فضای امنیت ملی را به عنوان یک کل اشغال کند (علیخانی، ۱۳۹۳: ۳۴).

۲-۲. الگوی امنیت نرم در ج.ا.ا.

با توجه به مدد دکتر علیخانی در کتاب «امنیت نرم در جمهوری اسلامی ایران»، کانون اصلی قدرت نرم کارآمدی حکومت در تولید و مهندسی امنیت از یک سو و مدیریت ناامنی از سوی دیگر است. بر این اساس میان قدرت نرم، جنگ نرم، آسیب‌پذیری‌ها و پدیده‌های نرم‌افزاری ناامنی، یک رابطه متقابل وجود دارد. رخدادها و یا پدیده‌های نرم‌افزاری ناامنی (مانند جنبش سیاسی-مدنی، انقلاب نرم و...) جلوه‌ی روئینایی، بیرونی و سر باز کرده‌ی تهدیدات و آسیب‌پذیری‌هاست و علامت ناتوانی اولیه قدرت (سخت یا نرم) در جلوگیری از ظهور و بروز آنها می‌باشد. اما از سوی دیگر، میان قدرت نرم و جنگ نرم نیز رابطه همبستگی وجود دارد. به گونه‌ای که تصعید جنگ نرم می‌تواند نشان‌دهنده افول قدرت نرم باشد و یا افول جنگ نرم دشمن می‌تواند ناشی از تصعید قدرت نرم خودی

باشد. با توجه به آنچه ذکر شد، برای تبیین ارتباط مولفه‌های محیط درون و بیرون امنیت نرم، الگوی امنیت نرم در جمهوری اسلامی ایران به قرار زیر نسخه‌برداری می‌شود و در تحقیق مورد بهره‌برداری و نقد قرار می‌گیرد.

شکل ۲: مولفه‌ها و جایگزین‌ها در نظریات امنیت

۳-۲. بررسی محیط داخلی امنیت نرم در جمهوری اسلامی ایران

علت وجودی و ماهیت تشکیل دهنده‌ی امنیت نرم را موضوعات مرجع امنیت نرم^۱ می‌نامند که محیط داخلی امنیت نرم را شکل می‌دهند. در نظر گروهی از کارشناسان امنیتی، این موضوعات مرجع حول محور عدالت به قرار زیر هستند: پایداری و نفوذ اندیشه ملی، وحدت ملی، هویت ملی، سبک زندگی ملی، احساس امنیت و تصویر بین‌المللی ملی. موضوعات مرجع، تعیین کننده‌ی نهایی وضعیت کشور در چارچوب امنیت نرم هستند.

۴-۲. قدرت نرم

مشهور است مفهوم قدرت نرم اولین بار توسط جوزف نای در سال ۱۹۹۰ در کتاب «Bound to lead» مطرح شد (نای، ۱۳۸۷: ۲۶). وی با طرح این مفهوم در مقابل قدرت سخت، کوشید

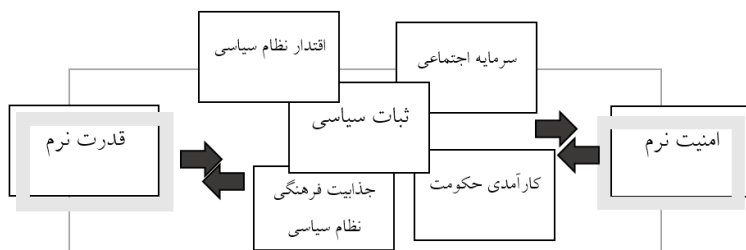
1. Reference topics of soft security

تا عکس دیدگاه جهانی مبنی بر افول ابرقدرتی امریکا، نشان دهد که این کشور نه تنها به لحاظ قدرت نظامی و اقتصادی، بلکه در بعد سومی به نام قدرت نرم نیز بی‌همتاست. نای در سال ۲۰۰۴ مفهوم قدرت نرم را در کتاب «قدرت نرم: راه موفقیت در سیاست‌های جهانی» بسط داد. وی معتقد است قدرت نرم توانایی تأثیرگذاری بر افکار عمومی و تغییر رفتار دیگران (برای کسب نتایج مطلوب) از طریق جذابیت، اقناع، نفوذ و تغییر دستگاه محاسباتی دیگری است (نای، ۱۳۸۷: ۴۶). قدرت نرم از جذابیت فرهنگ، ایده‌آل‌های سیاسی و سیاست‌های یک کشور، جذابیت قدرت نظامی (و نه کاربست زور)، جذابیت اقتصاد (و نه تطمیع) و... ناشی می‌شود (نای، ۱۳۸۷: ۲۴-۴۶). قابل توجه آنکه قدرت نرم بر خلاف پروپوگاندا، مباحث عقلانی و ارزش‌های عمومی را شامل می‌شود (نای، ۱۳۸۳: ۲).

۲-۴-۱. ارتباط قدرت نرم و امنیت نرم

امروزه قدرت ملی و منافع امنیت اجتماعی با رویکرد سلبی تأمین و تضمین نمی‌شود، بلکه این منافع جنبه نرم افزاری به خود گرفته است (احمدی، ۱۳۸۷: ۲۰). قدرت نرم در وضعیت امنیت نرم نقش بسیار تعیین کننده‌ای دارد. مبنای ارتباطی قدرت نرم و امنیت نرم در مصونیت بخشی و حفاظت موضوعات مرجع امنیت نرم به واسطه‌ی قدرت نرم کشور است. به عبارتی، قدرت نرم محور فرصت‌ها در محیط بیرونی امنیت نرم است. به‌طور کلی قدرت نرم از پنج همسایگی مفهومی با امنیت نرم هم‌جوار است که این مفاهیم به قرار زیر هستند: «ثبات سیاسی»، «کارآمدی حکومت»، «سرمایه اجتماعی»، «اقتدار نظام سیاسی» و «جذابیت فرهنگی نظام سیاسی». تصویر مدل شماتیک زیر، بیانگر مفاهیم مجاور و دارای اشتراکات و بعضاً همپوشانی با قدرت نرم و امنیت نرم است که برزخ بین این دو مفهوم را در بر می‌گیرد:

شکل ۳: همجواری مفهومی قدرت نرم و امنیت نرم

این مدل با توجه به تعیین ناقص پدیده‌ها در دنیای امروز بهتر می‌تواند زوایای مختلف ارتباط قدرت نرم و امنیت نرم را به ما نشان دهد. هر یک از این مفاهیم مجاور، وجهی از ارتباط و تأثیرات امنیت و قدرت نرم را به ما نشان می‌دهند.

۲-۴-۲. بازشناسی تقابل ماهیتی قدرت نرم و قدرت سخت

به واقع، مفهوم قدرت نرم در راستای اصلاح شناخت مفهوم قدرت، منابع و ابزارهای آن مطرح شد. تا پیش از افراز قدرت به انواع سخت و نرم، قدرت صرفاً در قالب سلطه با زور و تطمیع (منابع قدرت سخت) شناخته شده بود. جهت بازشناسی دقیق قدرت نرم، باید به تبیین تفاوت آن با قدرت سخت پرداخت. در این فهم، منابع قدرت اجتماعی شده، اقتدار در فضای مناسبات اجتماعی بر مبنای هنجارها تعریف می‌شود و بر مفهوم جذابیت تأکید دارد (افتخاری، ۱۳۸۷).

قدرت سخت و نرم با یکدیگر در ارتباط می‌باشند، زیرا هر دو جنبه‌هایی از قابلیت دستیابی به هدف، بوسیله‌ی تأثیرگذاری بر رفتار دیگران هستند. تمایز بین آنها در ماهیت رفتار و در غیر محسوس بودن منابع است. طیف انواع رفتارها از صدور دستور تا متقاعدسازی به قرار زیر است: صدور دستور، تهدید و اجبار، مشوق‌های اقتصادی، تنظیم اولویت، جاذبه خالص، متقاعدسازی. منابع قدرت نرم در ارتباط با متقاعد کردن بوده و به آخر طیف نزدیک‌تر است، درحالی که منابع قدرت سخت به حالت دستوری هم پیوند می‌شوند. در عین حال این رابطه ناقص است. به عنوان مثال، داشتن یک قدرت اقتصادی قوی نه تنها منابع تحریم و پاداش را فراهم می‌سازد، بلکه می‌تواند منبعی برای جذابیت هم باشد (نای، ۱۳۸۷: ۴۶ و ۸۷).

نای پس از بحث‌های مذکور، پنج جاذبه امریکا را به عنوان منابع قدرت نرم این کشور به قرار زیر مورد مطالعه قرار می‌دهد: توسعه قلمرو و نفوذ الگوهای برآمده از ایده‌ها و عرف‌های امریکایی؛ علاقه به راه و رسم امریکا در تجارت؛ علاقه به ایده‌های امریکا درباره‌ی دموکراسی؛ علاقه به موسیقی، برنامه‌های تلویزیونی و فیلم‌های سینمایی امریکایی؛ تجلیل از امریکا به دلیل سطح عالی‌اش در حوزه علوم و فناوری‌های پیشرفته (نای، ۱۳۸۷: ۹۰-۱۳۹). در نهایت نای رهبری اثربخش را در عمل نیازمند آمیزه‌ای از مهارت‌های قدرت نرم و سخت معرفی می‌کند که وی آنرا قدرت هوشمند می‌نامد (نای، ۱۳۸۷: ۱۳).

در مجموع در این تحقیق با این مبنای نظری که امنیت هوشمند ترکیبی حساب شده از

امنیت نرم و امنیت سخت است، در راستای ارائه مفهوم دقیق امنیت نرم، امنیت سخت و حساب ترکیب این دو گونه امنیت، جهت نیل به الگوی مطلوب امنیت هوشمند تلاش می‌کند.

۳. روش شناسی پژوهش

نوع پژوهش در این تحقیق از نوع کیفی و هدف آن، کشف الگوی امنیت هوشمند در جمهوری اسلامی ایران است. برای تحقق این امر به دلیل جدید بودن مفهوم امنیت نرم در ادبیات علمی، ابتدا از روش کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده شده است. از سوی دیگر به‌منظور تدوین الگو از روش دلفی با دوبار توزیع سوالات بهره‌برداری شد. بنابراین در این پژوهش - که بر مبنای روش تحقیق کیفی استوار است - سه مرحله عمده برای اجرا وجود دارد:

مرحله نخست: گردآوری داده‌ها

در این پژوهش، داده‌ها از منابع مختلفی با تکنیک تحلیل اسنادی و دلفی جمع‌آوری شده است. با توجه به اینکه در این تحقیق از روش مصاحبه با افراد مطلع استفاده شده است، لذا جامعه مورد بررسی، کارشناسان حوزه‌های موضوعی امنیت هستند. همچنین از روش نمونه‌گیری انتخابی هدفمند جهت انتخاب نمونه‌ها استفاده شده است. نمونه هدفمند، شامل افرادی است که بر اساس خصوصیات یا صفات ویژه‌ای در راستای اهداف پژوهش انتخاب شده‌اند.

روش دلفی بدان دلیل مورد بهره‌برداری قرار گرفت که سؤالات هنوز به آن ساختار منظم نرسیده و هنوز زوایای مختلف موضوع تحقیق برای محقق کاملاً آشکار نشده بود. محقق برای اینکه بتواند به روایی سؤالات طراحی شده پی ببرد، در مصاحبه‌ها دلالت سؤالات را با اهداف تحقیق ارزیابی نمود.

ابتدا با استفاده از رویکرد قیاسی، به عنوان راهنمای عمومی تحقیق، الگوی امنیت نرم ج.ا.ا ارائه شده توسط دکتر علیخانی مورد نقادی کارشناسان امنیت نرم و فقه امنیت قرار گرفت و الگوی جدیدی با مرکز ثقل توحید و نه موضوع مرجع پیرامونی برای امنیت نرم تولید شد. سوالات این قسمت به قرار زیر است:

- آیا در نگرش اسلامی، عدالت می‌تواند به عنوان مرکز ثقل امنیت نرم تلقی گردد؟
- آیا موضوعات مرجع امنیت نرم در الگوهای موجود، جامع و مانع هستند؟
- الگوی کلان امنیت در جمهوری اسلامی با تاکید بر مکان‌یابی امنیت هوشمند چگونه است؟

مرحله دوم: تحلیل و تفسیر داده‌ها

در این پژوهش، داده‌های گردآوری شده در مصاحبه اولیه طبقه‌بندی شده و در قالب پرسش‌ها و پاسخ‌های مکتوب در پرسشنامه، مورد نقد و تحلیل مجدد کارشناسان قرار گرفت. همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از فن مقایسه دائمی بهره برده شده است این شیوه که برای تحلیل داده‌های کیفی به کار می‌رود، شامل چهار مرحله است:

۱- مقایسه و قرار دادن وقایع در دسته‌های معین ۲- پالایش دسته‌ها ۳- جستجو برای یافتن انواع روابط و مضمون‌های مشترک میان دسته‌ها ۴- ساده کردن و ترکیب داده‌ها در یک ساختار نظری منسجم (ویمر و دومینیک، ۱۳۸۵).

مرحله سوم: گزارش نتیجه‌گیری‌ها

پس از یکبار دوبار گردش پرسشنامه‌ها، نظرات به حدی از اجماع بین کارشناسان رسیده و به عنوان نتیجه‌گیری در قالب یافته‌های پژوهش گزارش می‌گردد.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. فلسفه، مرجع و ضامن امنیت در رهیافت اسلامی

فلسفه حکومت در اسلام با آنچه که در تفکر مدرن غربی مطرح است، تفاوت بنیادین دارد. اسلام فلسفه‌ی حکومت را در سعادت بشر می‌داند و سایر کارکردهای حکومت با توجه به این اصل تعریف می‌گردد. اما در نظام تفکری مدرن غربی که از عهد رنسانس به این سو ترویج یافت، حفظ نظام قراردادی (حکومت)، اساسی‌ترین هدف فلسفه سیاسی حکومت محسوب می‌شود (ولی‌پور زرومی، ۱۳۸۳: ۷۹).

امام (ره) و امت در فرایند مبارزه علیه ظلم ستم‌شاهی، همواره هدف انقلاب اسلامی را «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی» اعلام نمودند. پس از ایجاد جمهوری اسلامی، امام (ره) به تبیین اهداف پسینی انقلاب اسلامی (به عنوان حرکت نیروی فطرت اجتماعی مسلمانین) و کارویژه‌ی حکومت اسلامی پرداختند. از نگاه امام (ره) استقلال، آزادی، حکومت، عدالت اجتماعی، پیشرفت، اخلاق و ... همه از امور ضروری در جامعه اسلامی است؛ اما این‌ها فقط مقدمه برای فراهم شدن شرایطی است که امت بتوانند به تهذیب نفس و سیر الی الله بپردازند تا انسان معنوی درست شود. مکتب فقهی امام روح الله (ره) معتقد

است: «اسلام- و حکومت اسلامی- می خواهد مردم را به اعلیٰ علیین برساند» (صحیفه نور، ج ۷: ۲۸۴) و در راستای تحقق این هدف، انقلاب، امنیت و امان فلسفه می یابند:

«تمام مسائلی که هست، [این است که] ما می خواهیم دست ظالم ها را کوتاه کنیم- ان شاء الله- و می خواهیم که قدرت ها را سرکوب کنیم و پایشان را از این بلاد مسلمین کوتاه کنیم؛ ان شاء الله. همه این ها مقدمه این است که یک آرامشی در این بلاد پیدا بشود و دنبال این آرامش، یک سیر روحی پیدا بشود، یک هدایت به سوی خدا پیدا بشود، آن چیزی که اساس است سیر الی الله است، توجه به خداست. همه عبادات برای اوست. همه زحمات انبیا از آدم تا خاتم برای این معنا هست که سیر الی الله باشد، شکستن بت نفس که بالاترین بت هاست دنبال او شکستن بت های دیگر (صحیفه امام، ج ۱۹: ۵۱).»

به تعبیری، جهادی که به براندازی طاغوت منجر شد، مرحله ی جهاد اصغر در انقلاب اسلامی است و جهاد کبیر (ثبیت عقلی) و جهاد اکبر (پیشرفت عقلی-قلبی) همچنان باقی است و بایستی به رهروان انقلاب چنین گفت: «مَرَحَبًا بِقَوْمٍ قَضَوْا الْجِهَادَ الْأَصْغَرَ وَ بَقِيَ عَلَيْهِمُ الْجِهَادُ الْأَكْبَرُ». اندیشه امام خمینی (ره) خودساخته نبوده و ریشه در تفقه در آیات و روایات دارد. با کنکاش در تعالیم دینی برای بازشناسی جایگاه انقلاب، امنیت و امان چنین می یابیم که انقلاب برای تحقق نظامی است که نهادهای آن، جامعه را در مقابل تهدیدات گوناگون سیر الی الله امام- امت امنیت بخشد و این امنیت در شکل حداکثری امان و آرامش تعالی می یابد و امکان سلامت سیر الی الله با عمل صالح را تضمین می نماید. قرآن کریم بر فلسفه ی مقدماتی، شرطی و ابزاری بودن امنیت برای هدف سیر الی الله در آیاتی به قرار زیر تاکید می نماید:

فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَدْكُرُوا اللَّهَ (سوره بقره، آیه ۲۳۹)

فَإِذَا أَطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ (سوره نساء، آیه ۱۰۳)

همچنین قرآن کریم برای تاکید بر اهمیت جایگاه وجود امنیت برای سیر الی الله، کسانی را که در شرایط امنیت (پس از استقرار حکومت در زمین) از عمل صالح دوری می کنند و به ظلم و کفر دست می زنند، فاسق می خواند:

وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَ لَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا

يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (سوره نور، آیه ۵۵).

با عنایت به مطالب عنوان شده، نتیجه می‌گیریم که هدف غایی انقلاب اسلامی، حکومت اسلامی نیست بلکه هدف ایجاد شرایط برای سیر الی الله است. همچنین در اندیشه‌ی عرفانی امام (ره) سیر مذکور نه صرفاً فردگرا و نه صرفاً ساختارگراست؛ بلکه ایشان با تبیین وحدت در رابطه‌ی امام-امت، سیر الی الله را در امری درون‌گرا- بیرون‌گرا و فردی- اجتماعی تعریف می‌نمایند. در این راستا، در جامعه اسلامی، مرجع اصلی امنیت (آنچه امنیت آن باید تامین شود) نه امام (حاکم)، نه گروه (حزب)، نه دولت (حکومت)، و نه حتی حاکمیت (رژیم) است که هدف از ایجاد امنیت، تامین شرایط امن برای «سیرهجری/رجعی من الله الی الله امام-امت» است. این سیر را هجری/رجعی می‌نامیم، چرا که هم اختیاری و هم جبری است؛ من الله الی الله می‌خوانیم چرا که الله هم آغاز است و هم انجام؛ و قید امام-امت نیز برای تبیین وحدت روحی مخلوق بر پایه توحید، سیر همزمان فردی و اجتماعی، و الزامات متاثر از این شرایط است. با عنایت به طویل بودن عنوان «سیرهجری/رجعی من الله الی الله امام-امت»، در ادامه تحقیق، در عین تصریح بر جامع و مانع بودن عنوان مذکور، از معادل «توحید ذاتی» استفاده می‌گردد.

شایان ذکر است عوامل متعددی عهده‌دار و ضامن تامین امنیت سیر مذکور هستند. «هُوَ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيِّمُ» بدان معنی که پروردگار متعال بنا بر فلسفه خلقت که «كنت كنزاً مخفياً فاحببت أن أعرف فخلقت الخلق لكي أعرف» (احقاق الحق، ج ۱: ۴۳۱) با قدرت و اسعه خود امنیت سیر را در صورت خلوص عمل خلق الله تامین می‌نماید که «نَصْرَفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ» (سوره یوسف، آیه ۲۴). می‌توان گفت که امنیت تجلی دنیایی اسماء الله است و در این راستا در فرازهای ابتدایی دعای مجیر خداوند را مرجع امنیت می‌خوانیم و امان را که در خلوص از آتش نفسانیت است از او طلب می‌کنیم که «سُبْحَانَكَ يَا مُؤْمِنُ تَعَالَيْتَ يَا مُهَيِّمُ أَجْرْنَا مِنَ النَّارِ يَا مُجِيرُ». همچنین دعای جوشن کبیر نیز ابتدا خداوند را مایه‌ی امن و سپس مرجع امان می‌خواند که «يَا ذَا الْأَمْنِ وَالْأَمَانَ... خَلَّصْنَا مِنَ النَّارِ يَا رَبِّ». در طول قدرت الهی، حکومت اسلامی نیز به عنوان حکومت خلیفه الله، وظیفه تامین امنیت این سیر را در کلیه تعاملات درونی و روابط بیرونی امام-امت بر عهده دارد. در این راستا، وسیله‌ی جریان‌یابی امنیت همانا اصول و فروع دین

با محوریت توحید است. چنان که امیرالمومنین امام علی (علیه السلام) می فرمایند: «لان مفارقه الدین مفارقه الامن، و لا تهنا حياه مع مخافه» (غررالاحکم، ۳۷۸۵). شخص خلیفه الله به خودی خود در جریان امنیت نقش مرکز ثقل دارد، چرا که اولاً حجت خدا از کتاب الله و صراط مستقیم دین جدایی ندارد و این دو جلوه‌های یک حقیقت‌اند، چنان که آیات و احادیثی به قرار زیر در این خصوص وجود دارد:

جدول ۱: تناظر امام، دین و امنیت

تاکید حدیث	مرجع حدیث / روایت	شرح حدیث
۱ پیوند وجودی دین و امنیت	امام علی بن موسی الرضا (علیه السلام) امیرالمومنین امام علی (علیه السلام)	لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ جِئْنِي فَمَنْ دَخَلَ جِئْنِي آمِنٌ مِنْ عَذَابِي (بحار الانوار، ج ۴۹: ۱۲۳) لان مفارقه الدین مفارقه الامن، و لا تهنا حياه مع مخافه (غررالاحکم: ۳۷۸۵)
۲ پیوند وجودی دین و حجت الله	حضرت رسول (صلی الله علیه و آله و سلم) حضرت رسول (صلی الله علیه و آله و سلم) مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی)	إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا، كِتَابَ اللَّهِ وَ عِتْرَتِي؛ أَهْلَ بَيْتِي وَ إِيَّاهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَى الْخَوْضِ (کلینی، کافی، ج ۱: ۲۹۴) علی مع الحقّ والحق مع علی (الإمامة والسیاسة، ج ۱: ۹۸) تا انتهای تاریخ هر کس می خواهد اسلام را زنده کند باید امام را زنده کند (سخنرانی عید غدیر ۱۳۹۵).
۳ پیوند وجودی امنیت و حجت الله	امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) حدیث قدسی	و انی لامن لاهل الارض کما ان النجوم امان لاهل السماء (بحار الانوار: ج ۵۳، ص ۱۸۱) و لایة علی بن ابی طالب جِئْنِي فَمَنْ دَخَلَ جِئْنِي آمِنٌ مِنْ عَذَابِي (عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج ۲: ۱۳۶)

۴-۲. بحث در مورد مرکز ثقل امنیت فرم

به فرموده حضرت امام (ره)، اسلام برای برگرداندن تمام محسوسات و تمام عالم به مرتبه توحید است (صحیفه امام، ج ۸: ۴۳۵). لذا در الگوی مورد نظر نگارنده، توحید ذاتی به عنوان مرجع اصلی امنیت در نظر گرفته می شود. در الگوهای تدوین شده از امنیت نرم در ج.ا.ا معمولاً عدالت اجتماعی به عنوان مرکز ثقل مراجع امنیت تعریف شده است. مبنای استدلالی این الگوها بر پایه‌ی آیه شریفه‌ی «لقد ارسلنا رسلنا بالبینات و انزلنا معهم الکتاب و الحکمه و المیزان ليقوم الناس بالقسط» است. طبق آیه شریفه، در قلمرو حیات اجتماعی چیزی به عنوان هدف معین شده «عدالت اجتماعی» است. قرآن کریم، همه اصول و هدف‌های اسلامی، از آرمان‌های فردی تا هدف‌های اجتماعی را بر محور عدل استوار می داند.

در عین تایید استدلال فوق، می توان در نقد جایگاه عدالت به عنوان مرکز ثقل امنیت نرم چنین گفت که عدل الزامی برای اقامه‌ی اصلی اساسی تر است و خود بذات هدف غایی نیست که خداوند متعال می فرماید «وعدلوا ان العدل اقرب لتقوی». مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) در تشریح این مهم و در تفسیر آیه‌ی (لیقوم الناس بالقسط) چنین می فرماید: «این بدین معنا نیست که شارع مقدّس از ما قبول می کند که ما مثلاً اکتفا کنیم به اقامه‌ی قسط و همه‌ی همّت خودمان را بگذاریم برای اینکه اقامه‌ی قسط بشود و برخی از احکام دیگر اسلام مورد بی توجهی قرار بگیرد. دین حداقلی و اکتفای به حداقل‌ها، از نظر اسلام قابل قبول نیست. اصلاً خدای متعال پیغمبران را فرستاد برای توحید، برای اجتناب از طاغوت، برای عبودیت خداوند؛ اساس کار این است (بیانات دیدار اعضای مجمع خبرگان رهبری ۱۳۹۳/۱۲/۲۱)».

از سوی دیگر، در نقد جایابی عدالت اجتماعی به عنوان مرکز ثقل امنیت نرم، می توان چنین فرضی را به جهت انتخاب حکومت به عنوان مرجع امنیت تصور نمود. با فرض انتخاب دولت به عنوان مرجع امنیت، انتخاب عدالت اجتماعی به عنوان مرکز ثقل امنیت نرم نسبتاً درست است. در حدیثی از پیامبر مکرم اسلام حضرت محمد (ص) آمده است که: «الملک یتقی مع الکفر و لایقی مع الظلم» (شیخ مفید، امالی: ۳۱۰)؛ به این معنا که حکومت ممکن است که با کفر باقی بماند ولی با ظلم باقی نمی ماند. با این تفسیر در صورتی که حکومتی در عین عدم ترویج یا تقید به توحید، به برقراری عدالت اجتماعی (نه عدل در مفهوم کلان) در رابطه‌ی مردم با مردم پایبند باشد، امکان بقایش (در صورت عدم وجود تهدیدات امنیتی سخت و انکار فطرت خداجو) وجود دارد. اما در صورتی که مرجع امنیت از اسلام حداقلی انتخاب نگردد، مرکز ثقل امنیت را نیز نمی توان از اسلام حداقلی انتخاب نمود. به عبارتی، هرگاه «سیره‌جری/رجعی من الله الی الله امام-امت» به عنوان مرجع امنیت انتخاب گردد، مرکز ثقل امنیت توحید می گردد و نه عدالت. در این شرایط، در عینی که حفظ امنیت حاکمیت اسلامی در سه مرحله تشکیل، تثبیت و تقویت الزام می یابد، اما این امنیت شرط لازم برای امنیت «سیره‌جری/رجعی من الله الی الله» و نه شرط کافی آن است. حکومت اسلامی الزامی برای ایجاد شرایط «سیره‌جری/رجعی من الله الی الله» است و از حلقه‌های اولیه سیر است.

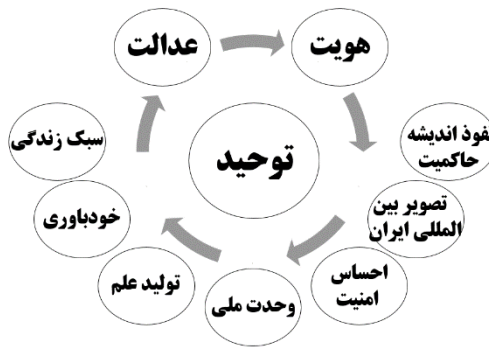
۳-۴. تعیین موضوعات مرجع امنیت نرم

این نوشتار قائل بر نفی سایر مراجع امنیت نیست بلکه بر ذات توحیدی همه جنبه‌های مختلف امنیت تاکید دارد و تصریح می‌کند امنیت در شئون فردی، اجتماعی، سیاسی، قضایی، علمی، اقتصادی، نظامی و... برای رسیدن به قله توحید حقیقی که هدف نهایی انقلاب اسلامی است، ضرورت دارد. لیکن مبنای اولیه و هدف نهایی اسلام و انقلاب توحید به معنی ظهور حقیقت الله در همه جنبه‌های مختلف زندگی است و همه شئون امنیت باید با دید توحیدی معنا و تحلیل شود. حال پس از تعیین «سیر هجری / رجعی من الله الی الله امام-امت» به عنوان مرجع اصلی امنیت و با توجه به ویژگی فرایندی این سیر، بایستی زیر موضوعات مرجع امنیت (مراجع فرعی) از مراحل این فرایند و محیط کلان امنیتی تشریح گردد.

شایان ذکر است با توجه به تعلیمات امام (ره) (که در کتاب لب‌الباب آیت‌الله تهرانی مسطور شده است) سیر مذکور بصورت مختصر می‌تواند در قالب یک الگوی دوازده مرحله‌ای ترسیم شود. گذر از هر مرحله به مرحله بعد دارای شرط حق‌مداری در رابطه با حق، دیگران و خود است که این حق‌مداری در هر مرحله با توجه به کیفیت حقوق متقابل در هر مرحله، شکل خاص خود را دارد. در صورت عدم بروز ظلم در این سه ارتباط، امنیت حاصل شده و سیر بصورت کامل و فرایندی طی می‌شود (الذین آمنوا و لم یلبسوا ایمانهم بظلم اولئک لهم الامن و هم مهتدون (۸۲ انعام)). لذا تامین امنیت از مسیر دوری از ظلم است و موضوعات فرعی مرجع امنیت، اشکال مختلف حقوق سه‌گانه به عنوان شروط نیل هر مرحله به مرحله پسینی‌اند. به عبارتی دیگر، در هر مرحله پس از تسلیم (توبه و اسلام‌آوری) در برابر حقوق آن مرحله، با ذکر عملی و تولی و تبری، ایمان قلبی ایجاد می‌گردد (الذین امنوا و تطمئن قلوبهم بذكر الله الا بذكر الله تطمئن القلوب) (سوره رعد، آیه ۲۸)) و با حصول ایمان و دوری از ظلم، امنیت هجرت از هر مرحله به مرحله بالاتر تامین و هجرت از مسیر اطاعت از امام در جهاد و عمل صالح ممکن می‌گردد و امت (به عنوان ذریه) در پناه امام (الذین آمنوا و هاجروا و جاهدوا باموالهم و انفسهم فی سبیل الله و الذین آووا و نصروا اولئک بعضهم اولیاء بعض (سوره انفال، آیه ۷۲)) در شایستگی از امام در مرحله بالاتر قرار می‌گیرد (والذین امنوا و اتبعهم ذریتهم بایمان الحقنا بهم ذریتهم و ما التناهم من عملهم من شی (سوره طور، آیه ۲۱)).

در تحقیق حاضر، با توجه به گستردگی و تخصصی بودن بحث تعیین موضوعات مرجع امنیت نرم از پژوهش در شروط حق/ظلم در سیر مذکور، از تحصیل دقیق موضوعات به شیوه فقه امنیت صرف نظر شد. در عین حال، نظر کارشناسان امنیتی در تعیین الگوی محیط کلان امنیت اخذ شد و در نهایت جمع‌بندی صورت گرفته با تاکید بر نظریه‌ی «کثرت‌گرایی غیرفروکاهشی» علامه طباطبایی (ره)، موضوعات مرجع امنیت نرم در طول توحید ذاتی به قرار زیر احصاء گردیده است: عدالت اجتماعی، پایداری و نفوذ اندیشه ایرانی-اسلامی، وحدت ایرانی-اسلامی، هویت ایرانی-اسلامی، سبک‌زندگی ایرانی-اسلامی، احساس امنیت، تصویر بین‌المللی ایران-اسلام، تولید علم و جنبش نرم افزاری ایرانی-اسلامی، خودباوری و اعتماد به نفس ایرانی-اسلامی.

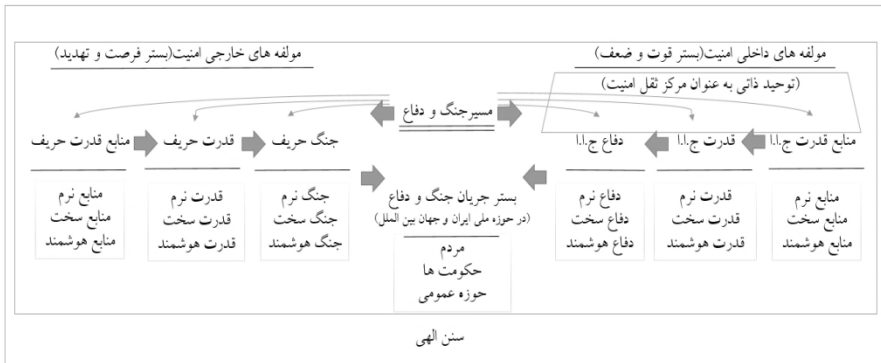
شکل ۴: توپولوژی موضوعات مرجع امنیت نرم در ج.ا.ا.

۴-۴. الگوی کلان امنیت هوشمند در ج.ا.ا.

نقد و بررسی مدیریتی امنیت نشان می‌دهد که گام اول برای برنامه‌ریزی استراتژیک در فضای امنیتی، مکان‌یابی امنیت هوشمند در فضای کلان امنیت و تدوین الگوی کلان امنیت هوشمند است. این مهم با تعیین ارتباط عناصر و مولفه‌های داخلی و خارجی امنیت‌ساز و امنیت‌سوز در قالب نرم افزاری و سخت‌افزاری میسر است. الگوی زیر در راستای ساده‌سازی نمایش ارتباط مولفه‌های اساسی امنیت، از مصاحبه با کارشناسان حوزه امنیت استخراج و تدوین شده است:

شکل ۵: الگوی کلان امنیت هوشمند ج.ا.ا

قدرت الهی

در الگوی فوق، امنیت هوشمند به عنوان چهره‌ای از امنیت مطرح است که متناسب با شکل غالب جنگ حریف و دفاع ج.ا.ا می‌تواند بخش یا کلیت فضای امنیت را دربر داشته باشد. در الگوی فوق، توحید ذاتی به عنوان مرجع اصلی امنیت ج.ا.ا به دلایل هستی‌شناختی در مرکز دیگر موضوعات مرجع امنیت نرم و بر فراز تمامی موضوعات مرجع امنیت قرار دارد. در ادامه به بررسی و تبیین مفهومی مولفه‌های بکار رفته در الگوی فوق می‌پردازیم:

۴-۱-۴. رابطه قدرت و سنن الهی با دیگر مولفه‌های الگوی امنیت

وجود هر موجود در عالم هستی، به خلقت خداست و قدرت هر مصنوع از فیض الهی و به خواست و قدرت خداوند متعال است. لذا اراده‌ها مقهور اراده‌ی پروردگار است. جریان قدرت در جهان از قائده و سنن الهی پیروی می‌کند. سنت الله با تعبیرات مختلف در جاهای مختلف قرآن کریم آمده است:

سِنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسِنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا (سوره احزاب، آیه ۶۲)

سِنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِ وَلَنْ تَجِدَ لِسِنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا (سوره فتح، آیه ۲۳)

فَلَنْ تَجِدَ لِسِنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسِنَّةِ اللَّهِ تَحْوِيلًا (سوره فاطر، آیه ۴۳)

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سوره انعام، آیه

امام خامنه‌ای (دام ظلّه العالی) در تشریح معنای سنت الله می‌فرماید: «سنت خدا یعنی قوانین الهی؛ قوانینی وجود دارد در عالم وجود، در سرتاسر این گون عظیم. این قوانین مثل قوانین طبیعی، مثل قانون جاذبه، مثل قانون ستارگان و خورشید و ماه و آمد و رفت ماه و خورشید در شبانه‌روز، اینها قانون است؛ قانون طبیعی است. همین جور قوانینی در جوامع انسانی وجود دارد، این قوانین را اهل ماده با چشم‌های کم‌سو نمیتوانند درک بکنند اما وجود دارد (بیانات ۱۹/۱۰/۱۳۹۴ دیدار مردم قم)».

یکی از سنن الهی امداد الهی به جامعه‌ی مجاهد مؤمن و پیروزی حق بر باطل است. آیات متعددی در تاکید بر این سنت مهم وجود دارد:

إِنَّ اللَّهَ يَدْفَعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا (سوره حج، آیه ۳۸)

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (سوره بقره، آیه ۲۱۸)

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوْا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (سوره فتح، آیه ۲۲)

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (سوره عنكبوت، آیه ۶۹)

وَكَيِّنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ (سوره حج، آیه ۴۰)

امیرالمؤمنین در خطبه ۵۶ نهج البلاغه با تاکید بر استقامت مسلمانان صدر اسلام و جریان نصر الهی می‌فرماید: «فَلَمَّا رَأَى اللَّهُ صِدْقَنَا أَنْزَلَ بَعْدُ وَا الْكِبْتَ وَأَنْزَلَ عَلَيْنَا النَّصْرَ». مولای متقیان (ع) با تاکید بر سنت الهی از یاران خود می‌خواهد صادقانه وارد میدان شوند، ایستادگی کنند، تا خدای متعال با نصر خود دشمن را سرکوب نماید. همچنین ایشان با انذار یاران، عدم پایمردیشان را ملامت می‌کنند و به آنان در صورت فرار از جهاد و عدم توجه به سنن الهی، وعده خاری می‌دهند که «لَتَحْتَلِبُنَّهَا دَمًا وَ لَتَشِيعُنَّهَا نَدْمًا». به واقع، خطبه‌ی انقلابی امام همام (ع) که برای اهل بصیرت سرشار از خوف و رجاء است، تفسیری زیبا از آیه‌ی ۵۴ سوره مبارکه مائده است که: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ».

لذا با عنایت به مفهوم دفاع الهی در الگوی امنیتی فوق، بایستی تمامی جریان جنگ و

دفاع را در بستر امنیت الهی دید. در نتیجه توحید و توکل به خدای واحد هم به عنوان مرجع و مرکز ثقل امنیت و هم به عنوان ضامن امنیت (از بستر امداد و دفاع الهی) مورد نظر قرار می‌گیرد و جهاد اصغر، کبیر و اکبر تحت ولایت امام، به عنوان الزامات مورد نظر در سنن الهی شرط لازم پیروزی است که «ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم» (سوره رعد، آیه ۱۱).

۴-۴-۲. تعریف و تبیین رابطه منابع قدرت، قدرت و دفاع/ جنگ

مولفه های داخلی و خارجی امنیت به ترتیب محل تجمع نقاط «قوت- ضعف» و «فرصت- تهدید» امنیتی هستند. شایان ذکر است آسیب‌پذیری‌ها ناشی از سربازنمودن نقاط ضعف است که حتی بدون تحریک خارجی نیز امکان ایجاد معزل امنیتی را فراهم می‌سازد. این نقاط ضعف بصورت بی‌واسطه در منابع قدرت، شروط تجمیع قدرت و شروط جریان قدرت ریشه دارد. با عنایت به حقیقت اخیر، سیاست‌های صیانتی - که مبتی بر اشراف درون اجتماعی است - جهت ارتقاء ضریب امنیت نظام لازم است. در عین حال تهدیدات صرفاً به دنبال بهره‌برداری از نقاط ضعف و آسیب‌پذیری‌های موجود نیستند بلکه در راستای تولید آسیب نیز در دستور کار حریف قرار دارد و لذا بایستی در کنار سیاست‌های امنیتی مبتنی بر صیانت، برای حفظ و بسط امنیت، مقابله و تهاجم به مبادی امنیتی حریف نیز در دستور کار نهادهای متولی امنیت قرار گیرد که در الگو بصورت فلش‌های سه‌گانه در مسیر دفاع مشخص شده است. این انواع دفاع اهداف متفاوتی در فرایند جهادی خود دارند که منجر به: ممانعت از حمله حریف، دفع حمله حریف، حفاظت از مولفه‌های داخلی، تقویت مولفه‌های درونی، هم‌افزایی نهادهای پشتیبان دفاع، ارتقاء کیفیت امکان بهره از منابع و ... می‌گردد.

در تبیین رابطه منابع قدرت، قدرت و دفاع/ جنگ باید گفت که منابع قدرت در صورت اکتشاف و استخراج به قدرت تبدیل می‌شوند و قدرت در صورت به جریان افتادن به دفاع/ جنگ تبدیل می‌گردد. با این توصیف و با بررسی مختصری بر منابع قدرت نرم ج.ا.ا و ایالات متحده در خواهیم یافت که در واقع قدرت نرم ج.ا.ا بسیار بیشتر از قدرت نرم امریکاست اما جریان یافتن شدید قدرت امریکا با ظرفیت بسترهایی چون ابزار رسانه و نهادهای نمادین، منجر به ضرب شدن این ضریب در قدرت محدود آن شده و جنگ نرم با مدیریت امریکا وسیع و قابل توجه می‌گردد. می‌توان مفاهیم مذکور را به صورت زیر

فرمول نویسی کرد:

$$\text{کمیت قدرت کنونی} = \text{قدرت تثبیت شده} + \sum_{n=1}^m (\text{منابع قدرت})$$

کمیت قدرت × کمیت جریان یافتگی قدرت = کمیت جنگ / دفاع

شایان ذکر است برای تبدیل منابع قدرت به قدرت و همچنین تبدیل قدرت به دفاع / جنگ شروطی لازم است. در تبیین تفاوت قدرت و دفاع باید گفت که در صورت مشروعیت قدرت، دارنده قدرت در صورت شجاعت، اقتدار دارد اما این اقتدار الزاماً از مظلومیت حاکم مقتدر اسلامی جلوگیری نمی‌کند. در راستای تحقق دفاع عزتمندانه امام سه مولفه‌ی مدیریت (با تدبیر در سازمان‌دهی، برنامه‌ریزی، اجرا، ارزیابی و تطبیق با مقتضیات زمان)، نیروی انسانی (کارآمد، سازمان‌یافته، همراه) و ابزار جریان قدرت نیاز است.

علت بکارگیری دو واژه «دفاع» و «جنگ» برای خود و حریف آن است که در برخی اذهان به اشتباه مفهوم جنگ ملازم تجاوز است. برای جلوگیری از ایجاد این کژتابی، از واژه‌ی دفاع که در ماهیت همه‌ی انواع جهاد نهفته است، بهره‌برداری شد. در اینجا جهت تبیین مساله شایسته است به این کلام امام (ره) اشاره نمود که: «انیا که جنگ می‌کردند با مخالفین توحید، مقصدشان این نبود که جنگ بکنند و طرف را از بین ببرند، مقصد اصلی این بود که توحید را در عالم منتشر کنند (صحیفه امام، ج ۸: ۴۱)».

۴-۳. نرم افزاری، سخت افزاری و هوشمندی دفاع / جنگ

مفهوم قدرت هوشمند^۱ را برای اولین بار سوزان ناسل در شماره آوریل ۲۰۰۴ فارین پالیسی بکاربرد. وی با نقد کفایت استفاده از قدرت نرم برای تامین امنیت منافع آمریکا، اندیشه‌ی مورد تاکید جوزف نای را به چالش کشید. وی مفهوم قدرت هوشمند را به معنای ترکیب هدفمند و خردمندانه قدرت سخت و نرم در مقابله با تهدیدات به کار برد. ناسل معتقد است منابع اجباری و اقناعی شامل توانایی‌ها و برتری‌های نظامی، اقتصادی، فرهنگی و ایدئولوژیک باید در یک جهت هماهنگ شوند تا برآیند آن تداوم برتری یک کشور را تضمین کند (Nossel, 2004). پس از انتقاد مذکور، نای ضمن باز تشریح دیدگاه خود، در

کتابی با نام «The Power Of Lead» منتشر شده در سال ۲۰۰۸ در دانشگاه آکسفورد، مفهوم رهبری اثربخش را مطرح نمود که در عمل نیازمند آمیزه‌ای از مهارت‌های قدرت نرم و سخت است که وی آن را قدرت هوشمند نامید (نای، ۱۳۸۷: ۱۳).

در فرمول زیر ارتباط چهارم گونه‌ی قدرت تبیین شده است:

$$SP=(HP \times SP)*\text{Cos}(\alpha)$$

هر چه قدرت نرم و سخت، هوشمندانه‌تر ترکیب شوند، زاویه بین بردار آنها کمتر بوده و به صفر میل می‌کند. در نتیجه، کسینوس زاویه مذکور به یک میل نموده و قدرت هوشمند به حداکثر کیفیت هوشمندی خود نزدیک می‌شود. در این شرایط، قدرت را قدرت همگرا^۱ می‌نامیم. هر چه قدرت نرم و سخت واگراتر باشند، زاویه بین بردار آنها بیشتر شده و این بی‌هنری در ترکیب، تا دوسویگی کامل و زاویه ۱۸۰ درجه واگرایی ادامه دارد. لذا کسینوس زاویه مذکور به منفی یک میل نموده و قدرت هوشمند به حداکثر مقدار منفی خود نزدیک می‌شود. در این شرایط، ترکیب قدرت نرم و سخت به جای ایجاد قدرت مصونیت‌ساز، به عملگر ضدخودی تبدیل شده و اصطلاحاً به قدرت احمقانه^۲ تبدیل می‌شود.

$\text{Cos}(\alpha)$ را ضریب هوشمندی می‌نامیم که بین بیشینه‌ی ۱ و کمینه‌ی ۱- متغیر است. جوزف نای برای تحلیل نبرد حزب الله علیه اسرائیل از این مفهوم استفاده کرده و معتقد است اسرائیل با اتخاذ استراتژی نادرست، هم نبرد در میدان را باخته و هم به حزب الله مشروعیت داده است. در این شرایط، قدرت عظیم نظامی (سخت) و رسانه‌ای (نرم) اسرائیل به دلیل ترکیب احمقانه، در مقابل قدرت حزب الله دچار شکست می‌گردد (افتخاری، ۱۳۸۷: ۱۲۶).

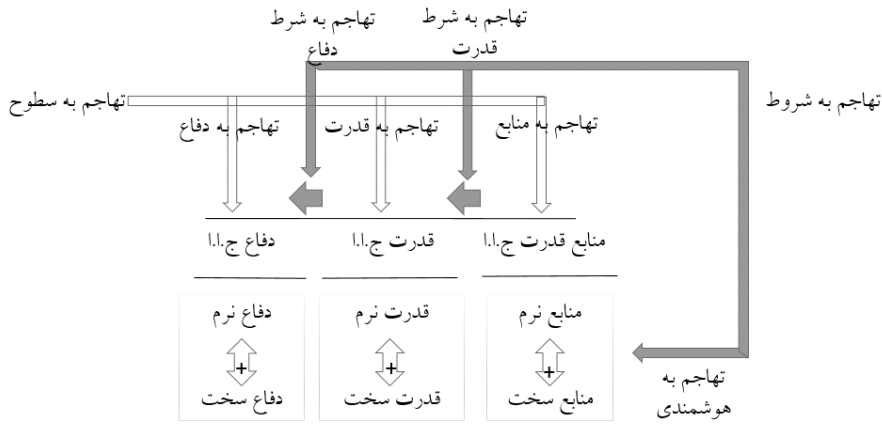
شایان ذکر است، قدرت هنرمندانه^۳ شکلی از بکارگیری قدرت هوشمند در ابزارهای فرهنگی استراتژیک مانند فیلم، سریال، بازی و ... است که تاثیر بلندمدت بر مخاطب را در دستور کار دارد. در این شکل بکارگیری قدرت، نمادها بدون مانیفیست ارائه می‌شوند و احساس فریب (خروجی نامطلوب جنگ نرم غیرهنرمندانه) و تنفر (خروجی نامطلوب جنگ سخت) در مخاطب ایجاد نمی‌شود. مقابله با جنگ هوشمند در صورت تشدید ضریب هنرمندی، بسیار دشوارتر است و حتماً به سواد رسانه‌ای در تحلیل پیام رسانه نیاز دارد که در اینجا به صورت مستقل مورد توجه قرار نمی‌گیرد.

-
1. Intergrated Power
 2. Stupid Power
 3. Artistic Power

۴-۴-۴. مسیر دفاع / جنگ

برای مدیریت صحیح فضای دفاعی امنیت نرم، بایستی محل هدف تهاجم دشمن و نقاط قابل ضربه به حریف باید شناسایی شوند. به طور کلی می توان اهداف تهاجم دشمن را در دو قالب اهداف «سطوحی» و «شروطی» که در الگوی زیر نمایش داده شده اند، افراز نمود.

شکل ۶: مسیر دفاع / جنگ در الگوی کلان امنیت در ج.ا.ا.

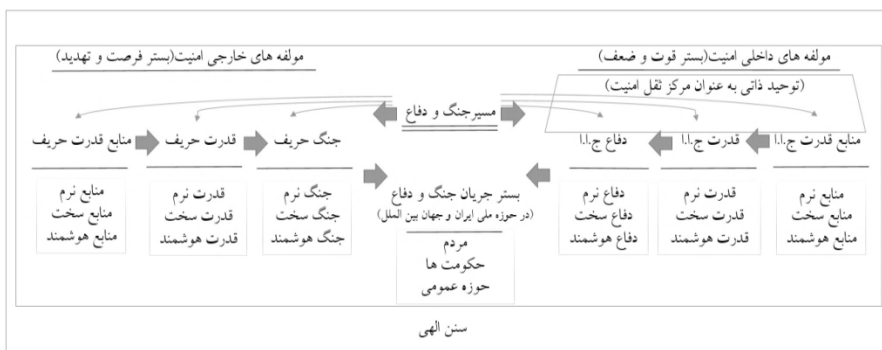

تهاجم به سطوح دارای سه شکل تهاجم به منابع قدرت ج.ا.ا، تهاجم به قدرت ج.ا.ا و تهاجم به دفاع ج.ا.ا است. در قالب اول تهاجم به سطوح، مبانی و منابع قدرت هدف قرار می گیرند که در فضای نرم افزار گرایانه، ارزش ها و هنجارها با محوریت توحیدباوری، و هویت ایرانی-اسلامی مورد حمله قرار می گیرند. در دفاع در این سطح باید اصول اعتقادی اسلام (توحید، نبوت، معاد) و اصول پایه ای هویت ایرانی (زبان، تاریخ، فرهنگ، تمدن) مورد حفاظت قرار گیرند. در قالب دوم تهاجم به سطوح، قدرت ج.ا.ا هدف قرار می گیرند که در فضای نرم افزار گرایانه، انسجام ملی، عمق نفوذ حاکمیت، خودباوری، احساس امنیت، علم بومی، فرهنگ عمومی و تصویر بین المللی ج.ا.ا مورد حمله قرار می گیرند. در قالب سوم تهاجم به سطوح، عملیات دفاع ج.ا.ا هدف قرار می گیرند که در فضای نرم افزار گرایانه، برنامه ها و سازمان های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی- رسانه ای مورد حمله قرار می گیرند. به عنوان مثال، اصل چهار ترومن و طرح مارشال راهبردهای امریکا برای نفوذ در این سطح با رویکرد نرم افزار گرایانه به ترتیب در کشورهای کمتر توسعه یافته و اروپایی بود.

تهاجم به شروط دارای سه شکل تهاجم به شروط قدرت ج.ا.ا، تهاجم به شروط دفاع ج.ا.ا و تهاجم به هوشمندی (شرط ترکیب) است. وجه مشترک تهاجم به شروط ایجاد خطای محاسباتی به وسیله‌ی مدیریت ادراک و برداشت ج.ا.ا از سطح پیشینی فرایند دفاع است. در قالب اول تهاجم به شروط، با ایجاد خطای محاسباتی در ادراک ج.ا.ا از منابع قدرت خود، شروط استخراج، جمع و تبدیل منابع قدرت ج.ا.ا به قدرت ج.ا.ا مورد حمله قرار می‌گیرند. در صورت بروز چنین خطایی، مثلاً توحید در قالب وحدت اجتماعی ظهور نمی‌یابد. در قالب دوم تهاجم به شروط، با ایجاد خطای محاسباتی در ادراک ج.ا.ا از قدرت خود، شروط جریان قدرت ج.ا.ا و تبدیل آن به دفاع ج.ا.ا مورد حمله قرار می‌گیرند. در قالب سوم تهاجم به شروط، با ایجاد خطای محاسباتی در ادراک ج.ا.ا از کیفیت نرم و سخت بودن منابع/ قدرت/ دفاع، هوشمندی ترکیب قدرت نرم و سخت مورد حمله قرار می‌گیرند. راه مقابله با خطاهای محاسباتی در تهاجم به شروط، ارائه اطلاعات صحیح به مسئولین تصمیم‌گیر نظام و بصیرت‌افزایی از این طریق است. در صورت دریافت اطلاعات صحیح توسط تصمیم‌گیران صالح، مساله‌شناسی، تحلیل، برآورد، راه حل‌گزینی، طراحی و برنامه‌ریزی، قانونی کردن تصمیمات، هم‌افزایی بین نهادی و اجرای تصمیمات برای مدیریت امنیت فرایند دفاع ج.ا.ا در قالب صیانت، مقابله، کنترل و پیشرفت با خطای محاسباتی رو به رو نمی‌شود.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

این پژوهش در مجموع به ارائه الگوی امنیت هوشمند به عنوان مدلی جامع و مانع از مولفه‌های سخت و نرم امنیت در جمهوری اسلامی ایران به قرار زیر نائل شده است:

در این الگوی، امنیت هوشمند به عنوان چهره‌ای از امنیت مطرح است که متناسب با شکل غالب جنگ حریف و دفاع ج.ا.ا می‌تواند بخش یا کلیت فضای امنیت را دربر داشته باشد. در الگوی فوق، توحید ذاتی به عنوان مرجع اصلی امنیت ج.ا.ا به دلایل هستی‌شناختی در مرکز دیگر موضوعات مرجع امنیت نرم و بر فراز تمامی موضوعات مرجع امنیت قرار دارد. در خصوص رابطه منابع قدرت، قدرت و دفاع/جنگ، منابع قدرت در صورت اکتشاف و استخراج به قدرت تبدیل می‌شوند و قدرت در صورت به جریان افتادن به دفاع/جنگ تبدیل می‌گردد. تهاجم به سطوح دارای سه شکل تهاجم به منابع قدرت ج.ا.ا، تهاجم به قدرت ج.ا.ا و تهاجم به دفاع ج.ا.ا است. تهاجم به شروط نیز دارای سه شکل تهاجم به شروط قدرت ج.ا.ا، تهاجم به شروط دفاع ج.ا.ا و تهاجم به هوشمندی (شرط ترکیب) است.

اهمیت الگوی اخیر در توجه به ویژگی‌های هستی‌شناختی امنیت از نگاه اسلامی، توجه به جایگاه موضوعات مرجع امنیت نرم و جایابی سلسله مراتبی برای منابع قدرت، قدرت و دفاع/جنگ است. همچنین در الگوی اخیر مسیرهایی لازم توجه در دفاع و تهاجم و ابزارهای حکومت، مردم و حوزه عمومی مورد توجه و معرفی قرار گرفته است.

منابع

الف) فارسی

- قران کریم (۱۳۸۹)، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، تهران: مرکز طبع و نشر قران جمهوری اسلامی.
- احمدی، حمید (۱۳۸۷)، **قوم و قومیت گرایی در ایران**، تهران: نی.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۷)، **چهره‌های قدرت: گذر از سخت افزار گرایی به نرم افزار گرایی**، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- افتخاری، اصغر و قدیر نصری (۱۳۸۳)، **روش و نظریه در امنیت پژوهی**، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بوزان، باری (۱۳۷۹)، **مردم، دولت‌ها، هراس: امنیت ملی در جهان سوم**، ترجمه پژوهشگران پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- عبداله‌خانی، علی (۱۳۸۳)، **نظریه‌های امنیت: مقدمه‌ای از طرح ریزی امنیت ملی (۱)**، تهران: ابرار معاصر تهران.
- علیخانی، علی (۱۳۹۳)، **امنیت نرم در جمهوری اسلامی ایران**، تهران: دانشکده اطلاعات.
- لک‌زایی، شریف (۱۳۸۵)، «امنیت در اسلام»، **علوم سیاسی**، سال اول، شماره ۳۴: ۵۰-۷.
- مهدی‌زاده، سیدمحمد (۱۳۸۹)، **نظریه‌های رسانه‌ها: اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی**، تهران: همشهری.
- نای، جوزف (۱۳۸۳)، **کاربرد قدرت نرم**، ترجمه سیدرضا میرطاهر، تهران: قومس.
- نای، جوزف (۱۳۸۷)، **رهبری و قدرت هوشمند** (محمودرضا گلشن پژوه و الهام شوشتری‌زاده مترجمان)، تهران: ابرار معاصر تهران.
- نرم‌افزار جامع‌الاحادیث شیعه و گنج‌نور (۱۳۸۶)، قم: مرکز تحقیقات علوم کامپیوتری حوزه علمیه.
- نویدینیا، منیژه (۱۳۸۲)، **درآمدی بر امنیت اجتماعی، مطالعات راهبردی**، سال ششم، شماره ۱۹: ۵۵-۷۸.
- ولی‌پور زرومی، سیدحسین (۱۳۸۳)، **گفتمانهای امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران**، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

ب) لاتین

- Buzan, Barry; Wæver, Ole (2003), *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press.
- Huntington, S. P. (1997), *The clash of civilizations and the remaking of world order*, Penguin Books India.
- Nossel, Suzanne (2004), "Smart Power, Foreign Affairs", *Foreign Affairs*.
- Nye, J & Joanne, Myers (2004), "Soft Power", *Future cast's online magazine*, Vol.6, No.9.
- Nye, J. (2008), *The Power to Lead*, Oxford University Press.
- Russell, Bertrand (1938), *Power: A New Social Analysis*, Routledge.